

főnöksége alatt. Laktársai között valának a hírneves Schaff-rath Leopold, Horányi Elek, Dományi Mark, Dom Florián, Koppi Károly, Benyák Bernát, kik Horányi «Scriptores Schol. Piar.» művéből jelesen ismeretesek. Ekkor már nyomtatás alá is adott volt színművei zsengéiből, t. i. a *Mesterséges ravaszságot*.

1777-ben ismét Kecskeméten működött, mint a retorika osztálytanítója. Itt érte őt azon kitüntetés, hogy a felsőbb tanhatóság kívánalma következtében Kassára jutott rajztanítás végett, melyet aztán 1791-től Körmöczbányán folytatott 1829-ig.

De ezen utóbbi pályája már eléggé ismeretes. S itt főleg kiképeztetése időszakát szándékoztam némileg megvilágítani.

CSAPLÁR BENEDEK.

KISFALUDY SÁNDOR REGÉI.

Kisfaludy Sándor a jelenkor fölfogásában a *Himfy* szerzője; Vörösmarty föllépéseig a *Himfy* és a *Regék* költője volt. A magyar lyra nagyszerű fölvirágzása századunkban nem tudta a lyrikus Kisfaludy Sándor érdemét és értékét elfeledtetni; a magyar epika jeles termékei elhomályosították elbeszélő költészetének még azon alkotásait is, melyeket a kortársak a legnagyobb lelkesedéssel fogadtak és költői érték szempontjából a *Himfy* dalaival egy sorba helyeztek volt. A nemzet æsthetikai érzéke nem ítelt helytelenül. Kisfaludy Sándort nemcsak tehetsége és hivatása, hanem életének viszonyai és műveltsége is kiválóan és majdnem kizárólag lyrikussá tették; a külső világ jelenségeinek és eseményeinek költői megalkotása, akár az eposz, akár a dráma keretében, kívül esett természetere korlátain és csak kivételesen sikerült neki egyes részletekben. A ki kifogyhatatlan volt a kesergő és boldog szerelem gazdag hullámvásának hangulatos rajzában, a ki szívének belső életéből szebbnél-szebb és (az alaki egyhangúság ellenére is) igen változatos hangokat és képeket tudott méríteni, — elbeszélő műveiben rendkívül egyhangú, sablonos, szűk körű maradt; sohasem tudott sem közvetlenül, sem

közvetve saját énjétől megszabadulni; kedves főalakjai mind azonosak saját alakjával, szájukkal mindig a költő maga beszél, érzéseik forrása mindig a költőnek magának meleg szívéből bugyog. A mit Kisfaludy Sándor *Balassa Bálintjában*, e nagy, de még mindig nem eleget dicsért s még kevésbé eléggé ismert költő dalairól — kétségtelenül nem helyesen, csak korának rendkívül fogyatékos ismerete alapján — mond, hogy t. i.

Bennök hely- s névváltozattal

Egy a romlás és veszély —

ez a szónak legmerészebb értelmében teljesen áll a saját elbeszélő költeményeiről, melyeknek értéke, elég jellemzően, darabról-darabra fogy és, összeségüket tekintve, egyáltalában megfordított arányban áll számukkal.

Pedig a költő épen a rege-költészet terén volt legtermékenyebb. A míg csak a költészet művészetét szolgálta, mindig írt regéket is, bár észrevette és fájalta, hogy későbbi regéit nem nagy tetszéssel fogadta a kor, melyet a fiatalabb költői nemzedék, Vörösmartyval élén, a verses beszély, a ballada és románcz, a kisebb és nagyobb keretű éposz, — szóval az epikai költészet egész tág mezején, sokkal értékesebb termékeivel válogatósabbá és szigorúbbá tett. De nemcsak költészetünknek e hatalmas emelkedése, nemcsak a külföld számos jeles termékének hazánkban is meghonosodása okozták az epikus Kisfaludy Sándor népszerűségének korai és folytonos hanyatlását, — bár a költő maga csupán e tőle nem függő körülményeknek tulajdonította a közönségnek fokozódó elfordulását; hozzájárult, hogy a költő maga nemcsak hogy nem emelkedett kedvelt és előszeretettel ápolt fajában, hanem lépésről-lépésre, regéről-regére hanyatlott. Első regéi, melyek 1807-ben jelentek meg (*Csobáncz*, *Tátika*, *Somló*), azonnal epikai erejének legmagasabb fokán mutatják a költőt. Az ezekre következő három rege (*Dobozi Mihály*, *A szentmihályhegyi remete*, *A megboszult hitszegő*), melyek 1822—1824-ig az *Aurorában* jelentek meg,* leggyengébb da-

* E korszakban jelent meg, 1833-ban, ugyancsak az *Aurorában*, *Antiochus* is, a költőnek egyetlen nem-magyar tárgyú regéje, mely csupán alak és modor, de sem irány, sem tartalom, sem hangulat tekintetében nem tartozik a *Regék* csoportjába.

rabjai közé tartoznak. *Gyula szerelme*, 1825-ből, mint epikai munka igen kifogásos alkotás, de oly gazdag *Himfy* legszebb részleteire emlékeztető lyrai szépségekben, hogy a költőnek részben legalább visszahódíthatta a kortársak tetszését. Legközelebbi három regéje (*Kemend* 1832, *Döbrönte* és *Szigliget* 1833) némi emelkedést mutatnak ugyan, de távol sem az első három rege magaslatáig. Utolsó regéiben pedig, melyeket 1838-ig közzé tett (*A somlói vérszűret*, *Eseghvár*, *Micz bán*, *Frangyepán Erzsébet*, *Balassa Bálint* és *Viola és pipacs*) ismét hanyatlóban látjuk a költőnek alkotó erejét, a mi az olvasó közönséget annál kedvezőtlenebbül érinthette, mivel 1825 és 1831 közt *Vörösmartynak* összes epikai dolgozatai, az epikai költészetnek e minden tekintetben hatalmasabb alkotásai, jelentek meg és századunk második tizede óta a külföld epikusai közül első sorban *Lord Byron* művei folyton fokozódó hatással hódítottak egész Európában és nem maradtak ismeretlenek és hatástalanok hazánkban sem.

De ha *Kisfaludy Sándor Regéi* összeségükben nem is biztosítanak a költőnek kiváló helyet nemzetünknek számos jeles epikusai közt, egyes regék és mások egyes részletekben még mindig sokkal értékesebbek, semhogy megérdemelnék azt a mellőzést, melyben a közönség is, az irodalomtörténet is e műveket részesítik. Történeti jelentőségek meg épen kétségbevonhatatlan, valamint bizonyos az is, hogy *Kisfaludy Sándor* költői egyéniségének oly lényeges alkatrészét teszik, hogy már e szempontból is az eddiginél nagyobb figyelemre tarthatnak igényt.

Kisfaludy Regéi minden tekintetben a kor gyermekei. Nemzeti irányuk, romantikus tartalmuk, elegikus hangulatuk, dalszerű alakjuk — mind a század elején uralkodó politikai, nemzeti és költői szellem kifolyásai.

Nem szükséges itt bővebben fejtegetnem, hogy a nemzeti szellem ébredése, főképp *II. József* félszeg politikájával szemben, mint hatott az egész magyarságra, de főképp *Kisfaludy Sándorra*, ki a régi Magyarországnak, a nemesi osztály birodalmának egyik legkiválóbb képviselője, egyúttal egyik leghívebb, legtántoríthatatlanabb védője és dicsőítője volt századunkban. *Regéi* a nemesség romantikáját dicsőítik; hősei kivétel nélkül e kiváltságos osztály tagjai; a mely sze-

replő e költeményekben ismeretlen vagy gyanúba fogott jellemét minden kétely fölé akarja emelni, egyszerűen kijelenti, hogy ő nemes; még a molnármester és piros pozsgás leánya (*Eseghodár*) is nemeseknek bizonyúlnak, valamint Sümeg jeles tanító mestere és tanult leánya (*Somló*) is csupán nemesi címerök alapján nyernek jogot arra, hogy a költő regéiben kedvező világításban szerepelhetnek. Kisfaludy politikai és költői ideálja a középkori magyar vár,

Hol a büszke magyar nemes, Egy kis király várában,
Boldogul élt szabadsága S kedvesei karjában
Honnan hajdan a földesúr Kevély szemmel tekintett
A környékre, hol több falu Parancsokat tőle vett.

(*Somló*, prologus.)

Az új szellem, mely a múlt század végén nyugotról kiindulva, átalakította az európai társadalmat, Kisfaludy Sándor politikai meggyőződését és világnézetét érintetlenül hagyta. A szabadság, testvériség, egyenlőség jelszavai őt el nem ragadták. A hol *Naplójában* a francia forradalomról és nagy hatásairól megemlékszik, ellenszenvvel teszi azt; ő csupán nemzetének ősi alkotmányában él; ennek régi épségben megóvása, illetőleg teljes visszaállítása politikai kátéjának első, talán egyetlen czikkelye. E konzervativizmus, mely a világ folyását semmibe sem vette és Magyarországot az óceán közepére helyezett Robinson-féle szigetnek vélte tekinthetni, idővel ferde helyzetbe juttatta a politikus Kisfaludy Sándort; a *Regék* költője épen e fölfogásból merítette ihletének erejét, hangulatának egységét, és a *Regék* nagy hatása az olvasó közönségre, mely majdnem kivétel nélkül a nemesi osztály tagjaiból került ki, szintén jó részben a költőnek ez álláspontjában gyökerezik.

Erős nemzeti iránya, mely a kilenczvenes évek mozgalmai közepette már a serdülő ifjút lelkesítette, hazájának kétes homályban derengő múltjára utalta a költőt. De e tekintetben külső befolyások is irányozták fejlődését. A középkornak áhítatos fölkeresése és regényes dicsőítése nem a múlt század utolsó tizedében alakuló romantikai iskola műve, mint rendszeresen állítják. Már az előző nemzedékek is léptek volt viszonyba a múlttal, ha más alapokon is, más eredménynyel

is, mint a szorosb értelemben vett romantika, mely hatalmas befolyást a jelen század eleje óta fejtett ki.

A XVIII. század általában kevés történeti érzékkel bírt. A történet mint tudomány esoterikus, csupán a szakkörökre szorítkozó, leginkább anyaggyűjtésre irányzott disciplina volt, melylyel a művelt közönség még nem igen törődött. Csak a század vége felé fordúlnak a történetírók, de rendszerint nem czéhbeli szakférfiak, nem a történetbúvárokhoz, hanem magához a nemzethez; így legelőször Voltaire Franciaországban, így Hume Angliában és Schiller a németeknél. De ezeket is voltaképen nem a történetírás közvetlen feladata foglalkoztatta; hanem eszmék vezérelték őket, első sorban eszmék indokolására, fejtegetésére, megtestesítésére törekednek. Az egész század csupán az eszmék kultuszát ismerte és legnagyobb tettében, a francia forradalomban, eszméinek megtestesítését kísérte meg. Bölcsekedő, vagy jobban abstraháló, theoretizáló iránya a priori alkotta meg az emberiség fejlődésének menetét és folytonos, lépésről lépésre előbbre vivő haladásnak fogta föl e fejlődést. Nézete szerint minden következő korszak nemcsak időben, hanem értékben is túlhaladja az előzőt, mely teljesen megfelelt rendeltetésének és pontosan teljesítette föladatát, midőn egy újabb epochát létesített és maga ezen újabb epochában elveszett. Innen a múltnak az a sértő megvetése, mely e századot jellemzi. Haladásának, fölvilágosodottságának, műveltségének túlbecsült magaslatáról büszkén tekintett a múlt századokra, melyeket, mint az emberiségnek éretlen és meghaladott gyermekéveit szánalommal vizsgált és semmibe sem vett. A középkort épen ezredéves sötétségnek bélyegezte; nem ismerte e hatalmas évezrednek bámulatos szellemi életét, és ezen kényelmes alapon azt következtette, hogy e korszaknak számba vehető szellemi élete nem is volt.

E fölfogás mellett, mely a múltnak helyes megítélését eleve lehetetlenné tette, egy egészen más, sok tekintetben ellentétes irány mégis a múltra utalta az embereket, első sorban a költőket. Ezek fölkeresték és dícsőítették a múltat, de nem mert nagyszerűségében, igaz fényében fölismerték, hanem mivel ideáljaikat, melyeknek a reális élet, a köznapi jelen meg nem felelt, naivúl áthelyezték az eltűnt századokba.

Nem a múltat bámulták ők, hiszen ezt nem is ismerték, hanem bámulták a saját képzeletök alkotásait, melyeket csak azért kapcsolnak össze a középkornak akkortájt még sötét homályba merült századaival, mivel a jelenkorban sem föl nem lelheték, sem ebbe bele nem helyezhették. Ez irány hívei költőietlennek, mindennapinak érezték a jelent és nem találtak korukban sem tárgyakat, sem alakokat, melyek őket költői alakításra lelkesíthették; — a költészet nem volt még képes vagy csak kivételesen tett kísérletet a való élet realismusának költői megalakítására, — azt is csekély sikerrel, mert a dráma fejlődését még mindig hátráltatta a téves szabályok uralma, a regény pedig alig hogy gyermekéveit élte. Hozzájárult a jelennek siralmas állapota, melyhez képest a csak fölületesen ismert, és többnyire öntudatlanul ugyan, de mégis erős színekkel idealizált középkor annál fényesebb világítást nyert. A viszonyoknak e rajza első sorban a német életet tartja szem előtt, mert hazánkra közvetlenül és legnagyobb erővel e szomszédunk hatott, de a többi nyugoti nemzeteknél is hasonlóak voltak az állapotok. Klopstock-Madarász Henrik királyt akarja egy nagy éposz hőségévé tenni, utóbb Hermannt, népének félig mythikus megszabadítóját dicsőíti drámai trilogiájában, bárdokról álmodik a régi germánoknál és fölújítja a skandináv népek mythológiáját, melyet csak igen fölületesen ismert és tévesen tekintett egyúttal németnek. Ugyane korai romantikus föllendülés gyümölcsei *Götz von Berlichingen* és a későbbi, hihetetlen számmal gyártott lovag-, rabló- és kolostordrámák meg regények. Hathatósan fejlesztette ez áramlatot a rideg és üres klasszicismus ellenében a népiesre és nemzetire irányult, mind erősebben nyilvánuló törekvés, melyet szomszédáságunkban főképp Herder képviselt és melyet a Percy-féle ó-angol és ó-skót balladák és Ossian mélabús ködkepei borongós hangulatukkal és a múltnak költői kedélylyel föltételezett dicsőségén csüngő bánatukkal is ébresztettek s egyúttal élesztettek. Ugyane törekvés lelkesítette utóbb Scott Waltert, a későbbi romantikának egyik fötényezőjét, ki a múlt iránt táplált rokonszenvet első sorban Percy gyűjteményéből, Bürger balladáiból és Goethe *Götzéből* merítette.

Ez ellentétes irányok — a századnak történetellenes és a történetet megvető aprioristikus okoskodása, és a költőknek

az ~~idealizált~~ múlt felé fordúlt tanulmányai s a multat dicsőítő alkotásai — egymás mellett haladnak egészen a jelen század elejéig, midőn végre a második áramlat teljes diadalra jut. Mert a francia forradalom és Napoleon bukása után egészen másképen fordultak a dolgok. A leigázott népek, mielőtt szabadságukat és önállóságukat karddal kivívniok sikerült volna, önmagukat is, a hatalmas hódítót is meg akarták győzni önállóságuk s szabadságuk jogáról. E törekvés a múltnak komoly és alapos tanulmányozására vezetett egész Európában, mire a XVIII. század philosophiai szelleme helyébe a történeti szellem lépett, mely a XIX. század első felének egyik legjellemzőbb vonása.

Hazánkban e szellemet még a politikai viszonyok is érelték, — Kisfaludy Sándorban gyermekkorának vidéke, lakó helyének környéke, merengő és melázó természete még fokozták. Magyarország nincsen, talán nem is lesz többé, de bizonyára volt, volt nagyságban, fényben, dicsőségben, — ez Ferencz király és a reactió korában a magyar ember meggyőződése, míg Széchenyi István e költői, de egyoldalú fölfogást politikai, de nem kevésbbé egyoldalú fölfogásával ki nem szorítja.

De Kisfaludy Sándor és az ő kortársai csak úgy nem ismerték a magyar multat, mint Klopstock, Goethe és Herder nem ismerték a német középkort. A költői alakítás mind a két nemzetnél megelőzte a történeti kutatást. Kisfaludy derült verőfényben látta maga előtt Zsigmond és Mátyás korát — mert rendszerint ezeket rajzolja regéiben --; a társadalmat tisztán magyarnak gondolta, melyben az «ősi erények» és az «ősi jog» az életnek egyedüli faktorai. Jellemző is, hogy egyetlen igazi, lényegesebb történeti eseményt nem dolgozott föl regéiben; a múltnak realismusával csakúgy nem bírt, mint a jelenével. Ő is egy képzelt világot rajzol, mint Klopstock az ő ködös *Hermann*jaiban, mint még Goethe is *Götzében*. Nem történeti tudományán alapulnak regéi, hanem nemes szívének hazafias ideáljain, melyek oly éles ellentétben álltak a rideg, minden igaz magyart mély fájdalommal sujtó valóval. Regéinek rendkívüli hatása a korra abban rejlik első sorban, hogy fájdalmas bánata, hogy ideáljai és kívánságai az egész nemzet bánata, ideáljai és kívánságai voltak, hogy

e regék nemes alakjai, hazafias szelleme és mélabús hangulata minden magyar ember szívében visszhangra találtak, mert a költő csak kora legjobbjainak szószólója volt. A mit ezeken éreztek, fájlaltak, kívántak, — e regékben nemzeti lélekkel, nemzeti alakban talált kifejezést. A mi tehát e regéket a kornak kedves olvasmányává tette, az az összhang volt, mely e költeményeket az egész kor hangulatával összekapcsolta. E hangulat változtával megváltozott a nemzet viszonya a *Regék*hez is. Nem mintha az ifjabb nemzedékek e költemények nemzeti tartalmát és irányát nem tudnák méltányolni; — de mi nem szorulunk többé hazai ügyeinkben sem vígaszokra, sem lelkesítésre, s így æsthetikai ítéletünket nem vesztegetheti meg többé a költőnek hazafias ihlete. Ez objektív æsthetikai bírálat pedig igen kifogásosoknak találja e regéket, melyekben a cselekvény szegény és sokszor valószínűtlen, a kompozíció csak elvétve művészi, a jellemzés egyhangú és sablonszerű, az előadás terjengős és bőbeszédű, a nyelv sokszor prózai, a verselés nem egyszer igen kezdetleges. Hogyan vetekedhetnék tehát Kisfaludy Sándor az epika terén ma Vörösmartyval vagy Arany Jánossal, kik minden tekintetben, mint költők és művészek, óriási magasságban állnak fölötte? . . .

Kisfaludy Sándor *Regéi* ama fent jellemzett romantika előtti romantikus áramlatban gyökereznek; a német szabadságharcok korában hatalmas virágzásnak indult igazi romanticismus egyes költeményeinek csupán kidolgozására gyakorolhatott, nézetem szerint, nem nagy befolyást. Nem tartom ugyan lehetetlennek, de nem igen valószínű, hogy e regék kompozíciójára már a költőnek gyermekkori emlékei, menyéjének regényes vidéke és szórványos hagyományai befolyással voltak; de igen is kétségtelen, hogy e műveknek első, bár homályos nyomai még a múlt századba esnek, mielőtt a német romantikai iskola szerveződött, mielőtt Scott Walter első nagy hatású műveivel* föllépett volna. Ezt legjobban bizonyítják Kisfaludy *Naplója* és *Hattyúdala*.

Már 1796. márcz. 11-én** említi Schottwienben a «mohos

* *The lady of the lake* 1810, *Waverley* 1814.

** *Kisfaludy-Társaság Évelapjai*. Budapest 1883, új folyam, XVIII.

váromladékokat, maradványit a lovagidőknek»; márcz. 19-én pedig Judenburgban e sorokat írja *Naplójába*: «Ezen tekintetere nézve régi város hegyen fekszik. Környéke igen romános, nem kies, hanem vad, — a lelket szilaj indulatokra bírja. Mái útunkban egy olly meredek kőszikla-oldalon látám nyomait egy régi várnak, hogy sokáig töprenkedtem azon, miként lehetett tsak oda jutni, holott régenten laktak is ottan. A mostani ember bámulva nézi, hallja a régieknek minden teteményekben kimutatott bátorságát, és vakmerőségnek mondja. Tsak hijába! Az elővilágot* nagyobb lélek éleszté közönségesen, mint a máit. Általában véve igen el vagyunk kitsinyedve — a hajdani nagylelkűség hatalmas tüzének tsak alig pislog immár bennünk gyenge szikrája. Ha vizsgálódó elmém századról-századra vissza repül, milly éktelen változásokon kell akadoznia! Képzelő erőm magát eltéveszti, s lelkem elbódúl hánykódásában.» Ez teljesen a Klopstock-Goethe-Herder-féle romantikus szellem, melyet házánkra alkalmazva Kisfaludy 1807-ben *Somló* prologusában, e vár romjaira vonatkozólag, így juttat kifejezésre:

Hahogy ide vetemedik Egy mostani hazafi,
 Ki a régi magyarokhoz Igaz rokon s atyafi,
 Hah! miket kell éreznie Feldagadó keblébe,
 Ha Hunnia, a hajdani, A dicső jut eszébe!
 Hej, barátim! őseitől A magyar, a mostani,
 Azoktól, kik fenn laktak, ez Be el tudott fajzani!
 Be leszállott a magasról Természete, termete,
 Szerencséje, tehetsége, Hire, neve, kelete! . . .

És három nappal később — 1796. márczius 21. — Unzmarktban így ír: «Szállásomnak szobájából felséges kilátásom van egy magas hegyre, mellynek innenső meredek partján egy régi várnak dőledéke kevélyen láttatik truttzolni az időt pusztá magánosságában, — hajdan büszke vitézeknek, most varjak és csókáknak lakóhelye. Ha a hajdani kornak regéiből, mellyeket Veit Weber olly eredetien és szépen ád elő, némelly scénákat ezen vár-omladékokba helyeztetek, — mellyeknek olvasása tavaj Béttsben nékem, Wlassits és Waldsteinnak annyi téli estvéinket el-elfoglalá, — és szárnyára

* A német *Vorwelt*, e kornak kedvelt kifejezése. (L. alább.)

keltt képzelő-erőm eleven színekkel rajzolja körülöttem a történeteket, melyekből annyi nagy olly ditső tétemények tündöklenek: nagy érzemények támadnak bennem is, és lelkem emelkedik.» De a század «fölvilágosodott» gyermeke siet nyomban hozzátenni: «Elmúlatom azonban vizsgálni e nagy téteményeknek indító-okait, ne hogy divatjokban tsorbát szenvedjenek előttem, és gyönyörűségemet fölháborítsák . . .» Friesachban (márcz. 24.) is elbájolja «Karinthia e legrégeb városának igen szép, romántos» fekvése. «Ebben a kis kerületben négy helyen láttatik és tsudáltatik nyoma az ősz előidőnek, a hol a mohos falak és füvel benőtt kőboltok komoly gondolkodásba merítik az érzékeny vándort» . . . s később sem hiányzanak a rokon tartalmú és irányú czélzások, melyek bizonyítják, hogy a költő már a múlt századnak utolsó tize-
dében, ha nem is járt még a *Regék* eszméjével, de teljesen át volt hatva attól a hangulattól, melyből azok utóbb fakadtak. És midőn három évvel később «Némethonban csavargott tétova», a délnémet vidék regényes tájai biztosabb alakot adtak romantikus hangulatának. A hajdani lovagkor számos emlékében a sváb földön a «regények tanyáját» látta Kisfaludy, melyek öt nyomban hazájának hasonló romjaira emlékeztették:

Érdekes volt látnom itt-ott A német őserdőkből
Meredő váromlékokat Az ős lovagidőből.

(Hattyúdal, XIII, 13.)

Láttam s laktam a hajdani Lovagkor szép hazáját,
Az ököljog váromlékit, A regények tanyáját,
Milyeket a tatárjárás Honunkban is keleszte
S elmém magyar előidők Regéivel éleszte.

(U. o. 10.)

Ily váraknak ott s hazámban Keblemre bús hatási
Lőnek utóbb Regéimnek Költeményes forrasi.

(U. o. 16.)

Kisfaludy regéknek nevezi a fönt fölsorolt tizenhét költeményt, melyek közül csak az egy *Antiochus* nem veszi tárgyát a középkori magyar történetből. *Rege* alatt a költő mondát ért, azaz történeti egyéniségekhez, eseményekhez vagy emlékekhez fűződő hagyományt. Ő maga ismételve *agg regéknek* nevezi beszélyeinek tárgyait, mégis, *Micz bán kivé-*

telével, nincsen műve, melynek tárgyát biztosan vissza lehetne vinni valamely történeti alapú hagyományra, — bár, nézetem szerint, nem valószínűtlen, hogy a dunántúli vidéknek számos regényes fekvésű várromjaihoz valóban fűződött némely mondai hagyomány, melyet az ezen tájakon otthonos költő még gyermekkorából is ismerhetett vagy utóbb hallhatott. E kérdés különben nem lényeges és a költemények értéke nem áll szoros kapcsolatban tartalmuk mondai igazságával. A világnak összes költői folyton éltek azzal a jogukkal, hogy a nép eszejárását ellesve és utánozva, mondai irányú és jellegű történeteket alkottak, melyek nem alapultak hagyományon, de igen sokszor utóbb maguk valóságos néphagyománynya lettek. A legérdekesebb példa erre a Lorelei története, melyet Heine

Ein Märchen aus alten Zeiten

nevezhetett, pedig 1824-ben, midőn a nagy lyrikus e gyönyörű és ritka népszerűsége jutott költeményét megírta, az úgynevezett Lorelei-monda épen 22 éves volt. E történetnek ugyanis semmi hagyományos alapja nincsen; önálló feltalálója Brentano Kelemen, a romantikus iskola különcz tagja volt, ki 1802-ben egy hóboros regényt* adott ki, melybe *Lore Lay* címmel románcz volt beleszöve, mely a «mondának» legrégebb forrása és alapja.

Tehát az magában véve nem volna baj, hogy Kisfaludy legtöbb regéjének tárgyait nem a hagyományból merítette, hanem, az ismeretes mondaszerű elemek és tényezők önálló egybefűzésével, maga költötte; — nagyobb baj az, hogy «föltalálásában» ritkán volt szerencsés. Elbeszélései legnagyobb-részt nem viselik magukon az igazi monda jellegét; események azok, melyek bárhol és bármikor megtörténhettek. Alig egy-kettő, mint *A szentmihályhegyi remete* vagy *A somlai vérszüret*, közelítik meg a népies monda valódi természetét. Hogy a költő tárgyainak megalkotásában néha milyen szerencsétlen volt, legjobban mutatja *A megbosszult hitszegő*, melynek tartalma csakis humoros földölgozásra alkalmas tréfa s melyet a

* *Godwi oder das steinerne Bild der Mutter. Ein verwilderter Roman von Maria.* Bremen, 1802, I, 392. l.

költő mégis, nem tudván megszabadulni stereotyp modorától és hangulatától, tragikus historiává alakít. A többi regék (mindig *Antiochus* kivételével) romantikus történetek, melyeknek főgyengéje, hogy igen csekély az epikai magvuk. És Kisfaludy, kiváló lyrai természeténél fogva, még e szerény epikai anyagot sem tudja érvényre juttatni. Főkép két sajátsága áll útjában annak, hogy mint epikus kiválóbb sikert arathasson.

Először: Kisfaludy sohasem tárgyalja a cselekvényt magát, hanem mindig vagy annak előzményeit hősei kedélyében vagy, és ez a legrendesebb, hatásukat hőseire festi. Az események fölött inkább elmélkedik és kesereg, semhogy azokat igazán elmesélje; folyton saját szívének hazafias vagy erkölcsös fájdalomát vagy lelkesedését hangoztatja, holott hőseinek érzéseit és ez érzésekből eredő tetteit kellene rajzolnia s mesélnie. Világos, hogy ez eljárása folyton kedélyállapotok lyrai rajzára vezeti a költőt, ki e téren sokszor megható és igaz költői erővel találja el a kétségbeesés, bánat, elhervadás mélabús hangját, — de természetesen lyrikus marad, holott az elbeszélés és a külvilág leírása volna voltaképen föladata.

Másik sajátsága az indokolásnak és szerkezetnek oly ügyetlen, mondhatni gyermekien naiv volta, mely történeteit rendszerint már eleve megfosztja hatásuknak egy tetemes részétől. Ezt az egyes regék fejtegetésében darabról darabra ki lehet mutatni; legyen itt elég csak *Gyula szerelmére* utalnom. Gyula és Rózsa viszonya tragikai megfejtést igényel, — de sehol semmi cselekvény, semmi összeütközés. Gyula elvesztette kedvesét, még mielőtt hazájába visszatért; mégis majd megőrül, midőn ez, szolgájának jól szándékolt, de rosszul tervezett cseléből tudatja vele, hogy teljesen lemondott róla és belenyugodott sorsába. Sehol semmi nyoma annak, hogy Gyula mást akart, mást várt volna, hogy ő maga sorsuk megváltoztatását nem tettel, de még nem is gondolattal vagy szándékkal megkísérelte volna. Honnan tehát mostani kétségbeesése? Orbán, Rózsa férje, midőn Gyulával először találkozik, rögtön kérdi tőle, nem látták-e már valahol egymást? Az olvasó csakugyan kikombinálhatja, hogy Nápoly alatt találkozhattak egymással, mert mind a kettő részt vett Nagy Lajosnak a véres Johanna megbüntetését célzó hadjáratában; — de a költő e

motivumot teljesen elejti s még legkisebb célzással sem tér reá vissza. Morgay, a rege intrikusa, ki Rózsa kegyét áhítozza, előbb Rózsa és férje, utóbb Rózsa és Gyula közt látszik a cselszövő szerepére vállalkozni; — de épen semmit sem tesz és igazi intrigue nem is jön létre. És így tovább. A költő többször mintha alkalmazni akarná az epikusnak ismeretes szerszámát; de alig hogy hozzáfog, a lyrai hangulatok terjen-gős festése máris elfeledteti vele igazi föladatát, s minden rege, a háttér csekély módosulásával, a Himfy keserveinek lesz ismétlésévé.

Hozzájárul a jellemzés gyengesége és egyformasága. Kisfaludynak tulajdonképen mindössze csak négy alakja van: a komoly, nemes gondolkodású, őseire büszke apa; a páratlan daliás hős, ki rendesen szerencsétlen szerelemnek lesz áldozatává; a páratlan angyali leány, ki folyton szenved és többnyire bánatában elhervad; végre a hím- vagy nőnemű ördög vagy sátáni vagy pokol magzatja, ki a szerelmesek boldogságát földúlja. Csupán utolsó regéjében (*Viola és pipacs*) találkozunk egy (költőnknel) igazán új, életteljes alakkal, az eleven, piros orcájú Margittal, ki kedvese után érzett bánatában el nem hervad, sőt midőn azt hallja, a mi különben csak tréfás megpróbáltatás, hogy szeretője megtagadta vallását, törökké lett s már hat feleségre tett szert, el nem ájúl, még nem is jajgat, csak «méreg cseppekkel tűzes szemében» fölkiált:

Istennyla sújtson bele És hat feleségébe!

és midőn megtudja, hogy kedvese sem törökké nem lett, sem hűségét meg nem szegte, ekkor sem küzd az ájulással, hanem csak rátekint visszatért hívére, sikolt egyet és karjaiba röpül.

Kisfaludy Sándor, erényeivel és gyöngéivel, legeredetibb költőink egyike. A hol *Hattyudalában* régibb költőinkről kegyelettel megemlékszik és érdemeiket szépen hangsúlyozza, mégis hozzáteszi:

Egy nem tetszett írónkban, Az hogy művök többnyire
Csak fordítás; és csak kevés Kapott eredetire; —
Holott a fajt, mely keleti, Csak az érdekelheti,
A mi kelet-eredetű S a mi kelet-nemzeti.

Kisfaludy regéinél azért forrásokról vagy mintákról alig szólhatni; legkevésbé pedig tekinthető mintájának Veit Weber, kiről *Naplójának* fönt idézett soraiban oly nagy dicsérettel megemlékszik. Veit Weber¹ a múlt századnak nyolczvanas és kilenczvenes éveiben a régi romantika legismertebb és legnépszerűbb képviselője. *Regék az előidőből* című gyűjteménye,² melynek címét Kisfaludy átvette, nagy és általános tetszésben részesült. A kritika is dicsérte gazdag találékonyságát, ügyes dialogusait — regéi t. i. nagyrészt párbeszédekben vannak írva, — elevenítő és a régi kort szemléletesen festő tehetőségét, szabadságért, jogért és derékségért lelkesedő szellemét, nyelvének eredetiségét; — sőt még azt is találta, — mit báró Eötvös József Kisfaludy regéivel szemben is hangoztatott, — hogy az olvasót a középkor szokásaiba és szellemébe híven bele tudja varázsolni. Így nyilatkoztak főkép az első kötetekről; de már a későbbiekkel szemben szigorúbb és józanabb a bírálat: helyteleníti Weber ízléstelen és modoros előadását és a folyton ismétlődő motívumok és alakok egyhangúságát. Nem kis mértékben emelte különben Voltaire századában Veit Weber regéinek népszerűségét a szerző tendenciózus iránya, mely főkép a papsággal szemben erős ellenszenvben nyilvánult: történeteiben rendszerint a papok képviselik a gonosz, aljas, erkölcstelen elemet; ők a regéknek czéhbeli ördögei, intrikusai. Ma Veit Webernek és kortársainak, kik közül főkép Goethe sógora, Vulpius Keresztély is nagy hatást tett egyik gyűjteményével,³ középkori tárgyú művei teljesen olvashatatlanok. Nem tekintve azt, hogy a rajzolt kornak egészen ferde, hamis képét adják, előadásuk is oly affektált és modoros, prózájuk annyira hosszadalmas és költőietlen, hogy a mai olvasó csak kellő tanulmányok alapján képes megérteni, miképen lelkesedhettek valaha a nemzet gondolkodóbb fiai is e férczmunkákért. Történeti valóságban, stilben és előadásban

¹ Igazi nevén Leonhard Wächter, szül. 1762-ben Ülzenben, Lüneburg vidékén, eredetileg lelkész, utóbb katona hannoverai szolgálatban, végre egy hamburgi nevelő-intézet vezetője és birtokosa; megh. 1839-ben.

² *Sagen der Vorzeit*, Berlin, 1787—98, hét kötet. Még 1840-ben harmadik kiadásban jelentek meg nyolcz kötetben.

³ *Romantische Geschichten der Vorzeit von Chr. A. Vulpius*, Leipzig, 1792—98, tíz kötet.

Veit Webernek s számtalan utánzóinak¹ e művei, melyeknek száma rendkívül nagy, voltakép még mindig Ossian hatása alatt állnak; azért Kazinczy Ferencz meglepően helyes érzéket tanusított, midőn Veit Weber egyik elbeszélésének (*A vak lantos*) fordításában, saját nyilatkozata szerint (Kishez 1794. máj. 11.), «egy Rembrandi fényben festett komor tableaut akart festeni; azért hordta belé a régi, elavúlt szókat».

Kazinczynak e fordítása még jobban fordíthatta Kisfaludy figyelmét a Veit Weber elbeszéléseire; saját regéinek eszméjét még jobban éleszthette benne a Veit Weber egyik utánzása, mely voltakép, legalább címében, máris megoldotta a magyar költőnek még csak derengő tervét: *Sagen der ungarischen Vorzeit. Ein Gegenstück zu den Sagen der Vorzeit von Veit Weber.* (Wien 1800, 168 l.) E névtelen gyűjtemény szerzője Gleich József Alajos, ki 1772-ben szül. és 1841-ben megh. Bécsben, hol 1830-ig hivatalnok volt.² Gleich hihetetlen termékenységgel írt össze rengeteg lovag- és varázs-regényt, melyekben a romantika egész gazdag tárháza (párbajok és megszőktetések, tömlöczök és kínszások, de különösen lovagok, rablók és szellemek) föllelhető. Nem tehetségtelen ember, de semmi magasabb iránya, æsthetikai szempontból pedig nem eshetik beszámítás alá. «Regék a magyar előidőből» című könyve tíz elbeszélést³ tartalmaz, melyek egy-egy magyar várromhoz vagy föltünőbb sziklához fűződnek, de legkisebb történeti alap nélkül. A szerzőnek sejtelve sincsen a magyar népmondáról vagy a magyar nemzet jelleméről és észjárásáról. Többnyire varázshistoriák, melyekben szellemek viszik a nagy szót, s melyeket ép úgy nevezhetett volna el regéknek az osztrák vagy porosz vagy kelta előidőből. Ma teljességgel

¹ Ilyenek, melyek már a címben is fölismerhetők, rendkívül nagy számmal jelentek meg. Ime csak egy kis mutató: *Meklenburgische Sagen der Vorzeit* 1796, *Sagen der Vorzeit, nach Veit Weber* 1802, *Romantische Sagen der Vorzeit, nach Veit Weber* 1803, *Sagen der böhmischen Vorzeit* 1808, *Sagen der oesterreichischen Vorzeit, ein Gegenstück zu Veit Webers Sagen* 1808, *Sagen der Vorzeit aus Herzyniens romantischen Gegenden* 1809, stb. stb.

² Leányát a lángeszű, de boldogtalan Raimund Ferdinánd bírta nőül, de házasságuk nem volt boldog s elválással végződött.

³ 1. *Mazarna oder die Wunderhöhle.* 2. *Der Drachenfürst.* 3. *Der Erdgang zu Herregrund.* 4. *Die Wassernixe bei Trentschin.* 5. *Das Schloss Theben.* 6. *Der Räuberberg.* 7. *Theodor von Hatvan.* 8. *Das tobende Gespenst zu Madár.* 9. *Die Krystallenkette.* 10. *Die Wassernixe bei Trestnick.*

olvashatatlanok. Ismerte-e a magyar költő e gyűjteményt, nem tudom; de ha ismerte, csak fényes bizonyosságát adta józan értelmének és ízlésének, midőn Gleich lapos ízléstelenségei által tévútra nem vezettette magát. . . .

Kisfaludy Sándorra Veit Weber tehát legfeljebb irányával és hangulatával gyakorolhatott befolyást; egyebekben pedig a korabeli ballada és románcz, illetőleg költői elbeszélés azok a fajok, melyek neki stylt és alakot szolgáltattak, mint az főképp a kisebb regéknél, milyenek pl. *Csobáncz* vagy *Dobozi Mihály*, vagy a nagyobb regényekbe beleszórt románczoknál első pillanatra is észrevehető. Regéi általában románczok, eshetőleg románcz-koszorúk. A német románcz a múlt század végén (Bürger óta) és a jelen század elején hasonló vagy azonos alakban és szellemben dolgozta föl előszeretettel a regényes múltból vett tárgyait, — csak hogy nincs Németországban költő, ki hangulatban és alakban oly egységes, de egyúttal oly egyhangú volna, mint Kisfaludy Sándor. E hiánynak egyik főoka a költő versformájában is rejlik, melynek mondhatni kizárólagos lyrai jellegét *Himfy szerelmei* fényesen bizonyítják. A költő azonban annyira ragaszkodott hozzá, hogy nemcsak összes epikai műveit öntötte ez alakba, hanem még önéletrajzát is bele erőszakolta e versszakokba. Főképp e célszerűtlen alak teszi őt hosszadalmassá és terjengőssé úgy a számtalan lyrai áradozásokban, mint a többnyire halvány leírásokban. Csak a hol hazafiságról gyűjtő lelkesedéssel szól, hol a korcs jelent ostorozza és a dicső előkort magasztalja, — hol a szerelem boldogságáról vagy keservéről énekel vagy néha meglepően sikerült genreképeket fest: ott mindenütt élénk, megragadó, sokszor fenkölt; költői ereje főképp az ily részletekben nem egyszer hatalmas.

A *Regék* nagy hatása és irodalomtörténeti jelentősége első sorban a korban, melyben megjelentek, és e korhoz való viszonyukban gyökerezik; de alapszik az e költemények belső, költői sajátosságain is. Az előbbieket szépen és általában helyesen jellemzi B. Eötvös József: «Kisfaludy legnépszerűbb költője hazánknak», — mondja egy évvel a költő halála előtt az ő tiszteletére Pesten rendezett dalünnepen, 1843. márcz. 2-án.*

* *Magyar Írók és Államférfiak. Br. Eötvös József emlékbeszédei.* Pest 1868, 273. l.

«A várban s kunyhóknak szalmafedelei alatt olvastattak regéi, s ezernyi kebel dobogott fel hazája előkorának emlékénel, melynek a költő hű képét vezeté elébe. S miért lön ismert Kisfaludy neve oly hamar a két országban? honnan van, hogy a székely havasoktól Dévén várfokaig, merre csak magyar él és nyelvünk értetik, a költőnek neve egyenlő tiszteletben áll? Miért nincs közöttünk e teremben senki, kinek, midőn e nevet kimondom, egy pár sor nem jutna eszébe, melyet Kisfaludy írt? — az ok: mert Kisfaludy nem írt egy sort, melynek minden szava ne volna magyar; mert művei között vannak dicsők és gyengébbek, fenségesek és kevésbbé sikerültek talán, de olyan, mely ne e hazának földjéből termett volna, mely minden gondolatban s érzelmében ne volna honi, — nem található közöttük. S ez az, mi Kisfaludyt kortársainak kedveltjévé tévé, mi szavainak annyi hatást szerze, mi nevét megörökíté e hazában».

Kisfaludy Sándor tehát regéiben a nemzeti közérzületnek volt költője, nemzeti maga is tárgyban, alakban, hangulatban. A *Regék* belső költői vonásai: mindenek előtt az elbeszéléseken keresztülvonuló mélabús hangulat, melyet a költőnek rokonszenves alanyisága még vonzóbbá tesz és mely még ma sem tévesztheti hatását, főkép a fiatalabb nemzedékre; az érzések és eszmék fenkölt nemessége, mely Kisfaludy Sándort, daczára annak, hogy Wieland lelkes tisztelője volt, a világnak egyik legtisztább és erkölcsi szempontból legkifogástalanabb epikusává teszik; a nagyszámú, kiválóan szép lyrai részletek, melyek egyes versszakait, pl. *Gyula szerelmében*, valóságos lyrai remeknek tüntetik föl; végre egyes sikerült genreképek és hatásos epikai vonások, melyek még kevésbbé sikerült regéiből sem hiányzanak teljesen. Mind e jelességek nem teszik Kisfaludy Sándor *Regéit* jeles epikai költeményekké, mert e jelességek legnagyobbbrészt jóformán kívül esnek az epika terén és így nem dönthetik el e költemények értékét; de sokkal kiválóbbak mégis, semhogy e művek költői és történeti értékét a nemzeti érdeklődés magaslatán fön tartani képesek ne volnának.

HEINRICH GUSZTÁV.